

1970'Lİ YILLARDA TÜRK DIŞ POLİTİKASINA MUHALİF BİR SİVİL TOPLUM ÖRGÜTÜ OLARAK "BARİŞ DERNEĞİ"

İhsan Ömer ATAGENÇ¹

Öz

II. Dünya Savaşı sonrası dönem devletlerarası sıcak çatışmaların tamamlanmasına sahne olmuştur. Ancak ilgili dönemde çeşitli bölgesel krizlerin de cereyan ettiği görülecektir. Kore Savaşı ile tırmanan gerginlik Soğuk Savaş döneminin de yeni çatışmalara gebe olacağı yönünde bir algı yaratmıştır. SSCB ise yeni dönemde yeni çatışmaların ortaya çıkmaması için uluslararası çapta bir barış hareketinin öncülüğünü yapmıştır. SSCB'nin barış söylemi ise dünya çapında bir barış örgütünün kurulmasını beraberinde getirmiştir. 1949 yılında kurulan Dünya Barış Konseyi küresel ölçekte dünya barışının sağlanması için faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Dünya Barış Konseyi'nin faaliyetleri ile paralel olarak Türkiye'de de önce 1950 yılında Türk Barışseverler Cemiyeti (TBC) ardından da 1977 yılında Barış Derneği kurulacaktır. Barış Derneği, dünyada barışın yeniden tesis edilebilmesi için bir yanda Helsinki Nihai Senedi'ni diğer yanda da üçüncü dünya ülkelerinin ulusal bağımsızlık mücadelelerini gündeme alacaktır. ABD ve NATO'nun faaliyetlerinin dünya barışını tehdit ettiğini iddia eden Barış Derneği, tüm dünya ülkelerinin mutlak olarak silahsızlanmasını ve yeni savaş tehditlerinin tamamen ortadan kalkmasını talep etmektedir. Ancak Dünya Barış Konseyi'nin kuruluşundaki SSCB etkisi ve bunun Batı'da yarattığı olumsuz imajdan Barış Derneği de etkilenerek ve Türkiye'nin "komünizmle mücadele" siyasetindeki listeye doğrudan dahil edilecektir. Bu çalışma Barış Derneği'nin Türk siyasal hayatı içindeki yerini analiz etmeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk siyasal hayatı, Soğuk Savaş, Üçüncü Dünyacılık, Barış Derneği

"PEACE SOCIETY" AS AN OPPONENT NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION TO THE TURKISH FOREIGN POLICY DURING 1970S

Abstract

The post-World War II period was the scene of the completion of the interstate hot conflicts. However, it will be seen that various regional crises also take place in the relevant period. The escalating tension with the Korean War has created a perception that the Cold War era will also be conceived of new conflicts. The USSR, on the other hand, pioneered an international peace movement to prevent new conflicts in the new era. The USSR's peace

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, atagencomer@yahoo.com, ORCID 0000-0002-8853-4749

discourse led to the establishment of a worldwide peace organization. The World Peace Council, founded in 1949, has begun to engage in activities to achieve world peace on a global scale. In parallel with the activities of the World Peace Council, the Turkish Peacekeepers Association (TBC) will be established in Turkey in 1950 and then the Peace Association in 1977. In order to restore peace in the world, the Peace Association will raise the Helsinki Final Act on the one hand and the national independence struggles of the third world countries on the other. Claiming that the activities of the United States and NATO threaten world peace, the Peace Association calls for the absolute disarmament of all countries of the world and the complete elimination of new threats of war. However, the USSR influence on the establishment of the World Peace Council and its negative image in the West will also be affected by the Peace Association and will be directly included in the list of Turkey's "fight against communism" politics. This study will try to analyze the place of the Peace Association in Turkish political life.

Keywords: *Turkish political life, Cold War, Third Worldism, Peace Society*

Giriş

II. Dünya Savaşı sonrasında dünyanın yeni bir denge noktasına doğru ilerlemesi ve sıcak çatışmaların küresel ekseninde geçici olarak sonlandırılması yeni bir savaş tehdidinin mutlak olarak ortadan kaldırılması şeklinde yorumlanmamıştır. Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarından itibaren Kore’de meydana gelen gelişmeler yeni bir savaş ortamının ortaya çıkması bağlamında tansiyonu yeniden yükseltmiştir. İki büyük dünya savaşının ardından yalnızca savaştan mağlubiyet ile ayrılan devletlerin değil aynı zamanda galip devletlerin de büyük bir yıkımla bu savaştan ayrıldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Savaşın getirdiği yıkımın galip devletlerin de ekonomisini büyük ölçüde zarara uğrattığı düşünüldüğünde savaş sonrası süreçlerde galip ülkelerdeki kamuoyunun dış politikadaki bir zafere karşılık olarak iç politikada da iktidarları sorgulayan, yeniden refah ve demokrasi eksenli yaşam koşullarını talep eden bir tepki ortaya koyduğu görülmektedir. II. Dünya Savaşı’nda kesintiye uğrayan ve görmezden gelinen bu tepki savaş sonrası süreçte yeniden ortaya çıkacaktır. Dünya Barış Konseyi, savaş sonrası ortaya çıkan tepkilerin bir sonucu olarak varlık kazanmıştır. İki kutuplu dünya koşullarında ABD’nin “komünizmle mücadele” stratejisi ekseninde Türkiye ile kurduğu ilişki ve buna bağlı olarak ortaya çıkan Kore Savaşı süreci Türk kamuoyunda “barış” söyleminin yükselmesini ve Dünya Barış Konseyi ekseninde ülke içinde yeni bir sivil toplum kuruluşunun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Barış Derneği ise Dünya Barış Konseyi’nin Türkiye’deki yansıması olarak ortaya çıkacaktır. 1950 yılında kısa süreli faaliyet gösterebilen Türk Barışseverler Cemiyeti (TBC)’nin ardından 1970’li yıllarda oldukça benzer kaygılarla kurulan Barış Derneği tıpkı TBC gibi uzun süreli bir faaliyet yürütemeyecektir. Derneğin oldukça kısa süreli olarak faaliyet göstermesi ise dernek ile ilgili birincil kaynakların sınırlı olmasına da neden olmuştur. Sınırlı birincil kaynaklar ile yapılacak söylem analizi bu çalışmanın çerçevesini oluşturmakla birlikte çalışmanın merkezindeki öznenin siyasal hayat içindeki konumu

mevcut sol siyasi öznelerin politik pozisyonları ile karşılaştırmalı olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

I. Soğuk Savaş Dönemi'nde Dünya Barış Konseyi'nin Kuruluş Süreci

İki büyük dünya savaşının ülkeler ve toplumlar üzerinde yarattığı tahribat, başta savaştan doğrudan etkilenen ülkeler olmak üzere küresel çapta savaşa karşı tepkilerin oluşmasını beraberinde getirmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası dönem dünya kamuoyunda savaşa son verilmesine dair çeşitli adımların atılmasına neden olmuştur. Carr'ın "Lokçe liberalizmin uluslararası bir düzen makinesinin inşasına uygulamaya" yönelik olarak hayata geçirildiğini ifade ettiği (Carr, 2015: 78) Milletler Cemiyeti (MC) bu dönemde ortaya çıkan en belirgin çaba olarak göze çarpmaktadır. Ancak Avrupa devletlerinin hükümetleri ekseninde ortaya çıkan bu durum yeterli olmamış, silahsızlanmanın yaygınlaştırılması ve savaşa son verilmesine dair ilgili ülkelerin liberal, sosyal demokrat, sosyalist ve radikal demokrat muhalif partilerinin bir araya gelerek daha belirgin bir söylemin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Savaşın yerine eşitliğe ve işbirliğine dayanan yeni bir düzenin kurulmasını hedefleyen bu yeni görüş iki savaş arası dönemde "radikal demokratlar" olarak adlandırılacak olan bir çatı örgüt haline gelme yolunda önemli adımlar atmışlardır. Toprak'ın "Radikal-Sosyalist Antant" olarak ifade ettiği yeni çatı örgüt kuruluş toplantısını 1924 yılında Cenevre'de gerçekleştirmiştir. 15-17 Ocak 1927'de Karlsruhe'de yapılan ikinci kongreye CHF genel sekreteri Saffet Arıkan da katılmıştır. CHF'nin ilgili dönemde toplantıya katılması dönemin dış politikasını anlayabilmek açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Zira Radikal-Sosyalist Antant olarak tanımlanan yeni çatı örgütün temel gündemi Avrupa'da "silahsızlanma" sürecinin başlamasının talep edilmesidir. II. Dünya Savaşı sonrasında kurulacak Dünya Barış Konseyi ve bu yapının Türkiye'deki yansıması olan Barış Derneği'nin de hareket noktası "silahsızlanma" olacaktır. İki savaş arası dönemde Kıta Avrupası'nda yükselen bu muhalefet Dünya Barış Konseyi'nde yeniden hayat bulan barışa dair çağrının dolaylı bir öncülü olarak kabul edilebilir (Toprak, 2002: 42-49).

Türkiye'nin de bu süreçte dünya barışına dair girişimlere doğrudan müdahil olduğunu söylemek mümkündür. Barış söylemi inşası ise Türk dış politikasının temel ilkelerinden ilham almaktadır. Bunlardan ilki Milli Mücadele döneminden itibaren dış politikanın "anti-emperyalizm" üzerinde kurulmuş olmasıdır (Tuncer, 2011: 32). Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin toprakları etrafından cereyan eden bir hegemonya savaşının bölge devletlerinin sınırlarını ve güvenliğini tehdit eden bir noktaya doğru ilerlemesi Türkiye'nin hem ulusal hem de bölgesel olarak güvenlik endişelerinin giderilememesine neden olmuştur. Bu sebeple Türkiye'nin ulusal ve bölgesel güvenliğini tesis edebilmek için II. Dünya Savaşı öncesi dönemde barış yanlısı bir politika takip ettiğini söylemek mümkündür. İkinci olarak Türk dış politikasının diğer temel ilkelerinden biri olan "statükoculuk" (Oran, 2003: 105) Türkiye'nin barışa dair söyleminin kuvvetlenmesini de sağlamıştır. Zira mevcut sınırların korunmasına dair genel bir eğilimi içeren statükocu yaklaşım yeni bir saldırı ya da işgal sürecinin revizyonizmi tetikleyeceği gerekçesiyle barışın sağlanması ile statükonun ulusal sınırların ekseninde korunmasını eşitlemektedir.

Türkiye'nin "radikal demokratlar" kongresine dahil olmak istediği dönem yalnızca Batı ile ilişkilerindeki gerginlikten kaynaklı değil aynı zamanda Kıta Avrupası'nda yükselen faşizme karşı da bir önlem olarak düşünülmelidir. İtalya'da faşizmin, Almanya'da da nazizmin yükselişi Batılı ülkelerin kamuoyunda barışa dair taleplerin daha yüksek sesle ifade edilmesini sağlayacaktır. Türkiye'nin "barış" söylemi geleceğe dair bir ideali ifade etmekten ziyade yaklaşan yeni krize karşılık ülkenin ve yakın coğrafyasının güvenliğini temin etmek üzerine kuruludur (Tuncer, 2011: 28). Dünya barışına dair Gandhi pasifizminden değil bölgesinde yeni bir diplomatik hazırlık süreci içine girerek oldukça pro-aktif bir noktadan bakılmaktadır. 1928 yılında Briand-Kellogg Paktı'na dahil olması Türkiye'nin silahsızlanma meselesinde aktif bir diplomasi yürüttüğünün kanıtlarından bir tanesidir (Akşin, 1991: 176). Aktif diplomasinin diğer ayağı ise Türkiye'nin ilgili dönemde dış politikadaki yaklaşımının temelinde yer alan "bölge merkezli dış politika" anlayışının hayata geçirilmesidir. Batılı Avrupalı radikal demokratlarla kurulmaya çalışılan temasın yanı sıra Türkiye'nin ilgili dönemde takip ettiği bölge-merkezli dış politika anlayışının sonucu olarak Balkan Paktı ve Sadabad Paktı'nın da ortaya çıktığı görülecektir (Tuncer, 2011: 29). Türkiye'nin pro-aktif bir barış söylemi Türk Barışseverler Cemiyeti ve ardından kurulan Barış Derneği'ne de örnek teşkil edecektir.

İki savaş arası dönemde Avrupa'da barış yanlısı söylemlerin gücüne rağmen 1918 sonrasına sarkan meselelerin daha büyük bir krizi önlenemez bir noktaya getirmesi ve dünyanın yeni bir savaşa sahne olması barış çabalarını büyük ölçüde sekteye uğratmıştır. Avrupa'da barış söyleminin yeniden ortaya çıkabilmesini sağlayan ana husus hiç şüphesiz Mihver Devletleri'nin, özellikle de Hitler'in, aldığı mağlubiyetin ardından başlayan Soğuk Savaş döneminin görece stabil ortamı olacaktır. Savaşın galip devletler açısından bir zafer olarak yorumlanması ve tarihin bu ekseninde yeniden yazılmasına tanıklık edilmesine rağmen savaşın galip devletlere de getirdiği iktisadi ve toplumsal yıkım ülkelerin iç politikalarında yeni bir sürecin başlamasını beraberinde getirecektir. Demokrasi ve refahın yeniden sağlanabilmesine dair ortaya çıkan ihtiyaç ülkelerin kalkınma ekseninde yeni bir atılım sürecine doğru ilerlemelerini sağlamıştır. Savaş sonrası süreçte küresel çapta kalkınmacı fikirlerin yükselişi yalnızca mağlup devletler açısından değil galip devletler açısından da bir çözüm yolu olarak ortaya çıkmıştır (Berend, 2011: 249).

Savaşın etkilerinin halen dünya üzerinde etkili olduğu ve Soğuk Savaş'ın Batı kanadının sembol örgütü olan NATO'nun kuruluşu ile aynı yıl olan 1949 yılında Dünya Barış Konseyi'nin kuruluşuna tanıklık edilecektir. Barışa dair dünya çapında bir hareketin ortaya çıkmasında SSCB'nin önemli bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar II. Dünya Savaşı sonlanmış olsa da savaşın getirdiği yıkım ve korku SSCB'nin Batı'ya karşı endişelerinin giderilmesi açısından yeterli olmamıştır. Judt'a göre Avrupa'da da hissedilen bu korkudan faydalanmak isteyen Stalin uluslararası nitelikte bir barış hareketinin öncüsü olarak dünya çapında bir faaliyet başlatmıştır. Bu çabanın sonucunda 1948 yılında Polonya'da toplanan "Dünya Aydınlar Kongresi"nde bir barış hareketinin kurulduğu ilan edilmiştir (Judt, 2009: 278).

II. Barış Derneği'nin Tarihsel ve Siyasal Temelleri

Türk kamuoyunda barışa dair taleplerin yükseldiği dönem II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni dengelerin ekseninde şekillenmiştir. Kore Savaşı'na yaklaşan süreç ise barış eksenli girişimlerin oldukça sembolik bir dönemi haline gelecektir (Eroğul, 2013: 96). Savaş sonrası süreçte gerek CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) gerekse DP'nin (Demokrat Parti) Truman Doktrini ve Marshall Yardımları sürecinin sonunda ABD ile "Sovyet tehdidi"ne karşı yakınlaşması ve bu yakınlaşmanın Türk dış politikasının temel denge siyasetinin yerine "komünizmle mücadele" ekseninde yeni bir ittifak sürecinin tercih edilmesine tanıklık edilecektir (Atılğan, 2015: 496-497). Türkiye'nin dış politikadaki yeni yöneliminde ABD ile ortaklaşan çıkarları SSCB'nin başat tehdit olarak gündeme gelmesini sağlamıştır. Türk dış politikasının Soğuk Savaş döneminde savaş-barış algısındaki tercihi ulusal eksende bütüncül bir karşılık bulamamıştır. ABD'nin ilgili dönemde Türk kamuoyunu yakından ilgilendiren bazı çalışmalara imza atması ülke genelinde yeni bir savaş ve tehdit ortamına karşılık mevcut durumun devamından yana olma eğilimini kuvvetlendirirken muhalif kanatlar açısından oldukça farklı bir tavrın ortaya çıkışına tanıklık edilmiştir.

Soğuk Savaş sürecinde gerilen ortamın ve sıcak çatışmaların en sembolik vakalarından birini teşkil eden Kore Savaşı ülke içinde muhalif seslerin yükselmesine olanak sağlayan bir örnek olay haline gelmiştir. Yükselen muhalif ses ise Soğuk Savaş sürecinin dinamikleri içinde kendisine yasal bir zemin bulmakta zorlanan sosyalist kanadın içinden gelecektir. 1946 yılından itibaren CHP'nin 1950 sonrasında da DP'nin Türkiye'deki sosyalist faaliyetlere karşı tavrı "komünizmle mücadele" ekseninde bir güvenlik problemi olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bu sebeple de sol siyasetin görünür siyasal alanda faaliyet göstermesi mümkün olmamıştır (Çavdar, 2004: 31). Kore Savaşı'na yaklaşılacak süreçte ise Türkiye solunun önemli isimlerinden Behice Boran'ın başkanlığında 14 Mayıs 1950 tarihinde "Türk Barışseverler Cemiyeti" (TBC) kurulmuştur. Boran dışında derneğin yönetim kurulunda Adnan Cemgil, Nevzat Özmeriç, Reşat Sevinçsoy, Vahdettin Barut, Fuat Toprakoğlu ve Muvakkar Güran gibi isimler bulunmaktadır (Çavdar, 2004: 33). Boran, TBC'nin kuruluşunda SSCB'nin oynadığı kritik role önem atfetmektedir. Boran'a göre dönemin yükselen barış hareketi Kominform'un emperyalizme ve faşizme karşı çabalarının doğal bir sonucuydu. SSCB'nin savaş sonrası süreçte barış yanlısı tavrı küresel eksende demokrasiyi güçlendirmek ve faşizmin izlerini silmek üzerine kuruludur. ABD'nin anti-Sovyet çizgisi dünyayı yeniden bir savaşın eşiğine getirmek istemesine rağmen SSCB bu noktada barışın esas savunucusu haline gelmiştir (Atılğan, 2009: 148-149).

TBC, yaklaşan Kore Savaşı'nın Türkiye'nin güvenliği açısından ve dünya barışı açısından atılan bir adım olarak değil ülkeyi bir savaşın içine sokarak ulusal güvenliğini tehdit altına düşürdüğünü iddia etmektedir. 28 Temmuz 1950 günü Kore Savaşı'na Türk askeri gönderilmesine karşı yayınladıkları bildiriye 4500 civarındaki Türk askerinin ABD'nin emrine verileceği ve Türkiye'nin kendi çıkarları için değil ABD'nin çıkarları uğruna bir savaşa sürüklendiğinden bahsedilmektedir. TBC'ye göre Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi dünya barışının bozulması anlamına gelmektedir. Türkiye'nin dünya barışını tesis edebilmek açısından yapması gereken ise Kore Savaşı'na asker gönderme kararından vazgeçmektir (Atılğan, 2015: 499). TBC'nin ilk ve tek eylemi Kore Savaşı'na asker gönderme girişimine karşı bildiri yayınlamak olacaktır. Zira bu bildirin ardından

dernek kapatılacak ve 1951 yılından itibaren Türkiye’de sol muhalefet kapsamlı bir tahkikat ve yargılama süreci içine girecektir (Örnek, 2013: 132).

TBC’nin kapanmasının ardından barış eksenli girişimlerin siyasal alanda kaybolan gücü 1970’li yıllarda yeniden gündeme gelecektir. Yaklaşık 27 yıllık bir aradan sonra eski bir diplomat olan Mahmut Dikerdem’in başkanlığında “Barış Derneği” yeni bir sivil toplum örgütü olarak faaliyete geçecektir (Dikerdem, 2013: 765). Barış Derneği’nin TBC ile ilişkisine dair ortaya atılan ardıllık iddiasına karşılık olarak Dikerdem yaptığı savunmada TBC ile organik bir bağlarının olmadığını ve bu sebeple de ardılı olamayacaklarını belirtmiş, buna karşılık TBC’nin eylemine ve siyasal tavrına saygı duyduğunu da ifade etmiştir (Türkiye Barış Derneği Davası, 1986: 27). Barış Derneği’nin ortaya çıkış koşulları itibarıyla 1950’li yıllardan farklı bir siyasal dengenin içinde doğduğunu ifade etmek mümkündür. Zira Küba Krizi ile başlayan dünyayı nükleer bir savaşın eşiğine getiren süreçte ABD ve SSCB’nin geri adım atması *detant* (yumuşama) döneminin başlamasını sağlayacaktır (Armaoğlu, 2002: 637). *Detant* ise dernek açısından belirli bir tarih aralığını ya da bir vakayı değil Soğuk Savaş döneminin geneline yayılan bir eğilim olarak görme çabası içindedir. 1970’li yılların ikinci yarısı itibarıyla bir yandan ABD bir yanda da Çin Halk Cumhuriyeti merkezli olarak tırmandığı iddia edilen sıcak çatışma ortamına karşılık olarak derneğin yumuşama döneminin devamından yana olduğunu ifade etmek mümkündür (Dikerdem, 2013: 777).

Barış Derneği açısından Soğuk Savaş düzeninin getirisi olan yumuşama, dünya devletleri arasında tesis edilecek bir barış açısından hayati bir önem taşımaktadır. Ancak derneğin bu noktadaki tavrı pasif bir barış ideali savunmak değildir. Başka bir ifadeyle derneğin barışa dair görüşleri kendi müdahil olmadığı bir alanda sorumluluğu karşı tarafa yükleyen bir tek yanlı beklenti değildir. Barışın tesis edilebilmesi için her türlü diplomatik girişimin tarafı olarak oldukça pro-aktif bir tutum sergilemektedir (Barış Derneği, 1979: 6). Derneğin bu tavrı, Atatürk döneminde Türk dış politikasının barış ve silahsızlanmaya dair girişimleri ile de benzerlikler göstermektedir. Barış Derneği’nin söylemi ve siyaset yapma yöntemleri belirli açılardan Atatürk dönemi dış politika ilkeleri ile de benzerlikler göstermektedir. Gerek dernek başkanı Mahmut Dikerdem’in gerekse diğer yöneticilerin gerek eylemsel süreçte gerekse mahkeme savunmalarında görüleceği üzere Barış Derneği’nin “Yurtta sulh, cihanda sulh” veczinde hayat bulan barış idealini referans olarak aldıkları da görülmektedir (Türkiye Barış Derneği Davası, 1986: 71). Atatürk dönemi ile ilgili bir diğer referans noktası ise Milli Mücadele döneminin anti-emperyalist bir kurtuluş savaşı niteliğine sahip olması ve bu savaşın tüm diğer üçüncü dünya halklarına ilham kaynağı haline gelmesidir. Mustafa Kemal’in üçüncü dünya halkları açısından bir rol model haline gelmesi, Soğuk Savaş döneminde barışa dair ortaya çıkan talepler açısından gerek tarihsel gerekse ideolojik bir referans olarak Barış Derneği’nin siyasal söyleminde önemli bir bölümü de oluşturmaktadır (Görsev, 2006: 60-65).

Barış Derneği’nin tarihsel ve siyasal temellerini oluşturan esas unsur ise hiç şüphesiz Dünya Barış Konseyi’nin 1949 yılından itibaren dünya çapında gerçekleştirdiği faaliyetlerdir. Konsey ile organik bir bağa da sahip olan barış derneği uluslararası bir sivil toplum örgütünün Türkiye’deki parçası olarak politik motivasyonunu büyük oranda konsey

üzerinden sağlamaktadır. Dünya Barış Konseyi'nin bir parçası olması dernek açısından kimi zaman olumlu bir imajın ortaya çıkmasını sağlasa da konseyin hem Batı'nın hem de Türkiye'nin gözündeki olumsuz imajı Barış Derneği'nin Türkiye siyasetindeki yerinin çok kısa sürede sorgulanmasını ve derneğin meşruiyet zemininin zayıflamasını beraberinde getirecektir.

III. Derneğin Dönemin Dış Politikasına Yaklaşımı

Barış Derneği'nin kuruluşuna temel oluşturan temel husus Soğuk Savaş döneminde kurulan devletlerarası dengenin savaş lehine bozulması iddiasıdır. Derneğin bu bağlamda temel hareket noktası 1960'lı yıllarda ABD ve SSCB arasında tırmanan gerilimin iki ülkenin eş zamanlı olarak geri çekilmesiyle oluşan ve *detant* adı verilen yeni denge dönemidir. Derneğin iki blok arasında oluşan dengenin devamından yana olması mevcut durumun korunmasına yönelik bir pasif bir tavrı da beraberinde getirmemektedir. Başka bir ifadeyle derneğin dönemin dış politikasına yaklaşımı statükocu bir tavrı yansıtmamaktadır. Detant süreci yalnızca bir hareket noktası olarak değerlendirilmektedir. İki blok arası yumuşama süreci ise daha derinleştirilmeli ve mutlak bir silahsızlanmaya yönelik hızla adımlar atılmalıdır (Barış Derneği, 1979: 6). Dünya barışına yönelik bu pro-aktif tutum derneğin uluslararası alanda da kendini tanıtmayı ve enternasyonal nitelikte bir örgütlenme modeli içerisine girmesini de sağlamıştır.

Derneğin ana politik hattına yön veren kişinin dernek başkanı Mahmut Dikerdem olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira oldukça kısıtlı bir sürede ve Türkiye solunun geri kalan yapılanmaları göz önüne alındığında mütevazı bir kadroyla çalışan dernekte en çok ön plana çıkan kişi Mahmut Dikerdem olmuştur. Dikerdem, Türk siyasal hayatında çok sık tanıklık edilemeyecek bir siyasi aktördür. Mahmut Dikerdem Türk dışişlerinin önemli diplomatlarından biri olarak görev yapmıştır. Ancak alışlagelmişin ötesinde Dikerdem sosyalist dünya görüşü ile bilinen bir dışişleri memurudur ve bu durum Dikerdem ile ilgili bir çalışmada kendisinin "aynılar içinde bir ayrı" olarak tanımlanmasını da sağlamıştır (Sert, 2018: 50). Dikerdem'in sosyalist dünya görüşü ekseninde Barış Derneği'nin kuruluşundan önce ve kapatıldıktan sonra da uzun bir müddet yazılarını okumak mümkündür. Zeynep Güler'in derlediği önemli çalışmada Dikerdem'in 1940'lerden 1990'lı yıllara kadar yayınladığı çok sayıda makalesi sosyalist bir diplomatın gözünden kaleme alınmıştır (Dikerdem, 2013). Barış Derneği'nin politik doğrultusunun belirlenmesinde Dikerdem'in oldukça merkezi bir rolü bulunmaktadır. Bu sebeple derneğin siyasal yönelimlerini anlayabilmek açısından Dikerdem'in düşüncelerine sıklıkla vurgu yapılacaktır.

Derneğin Türk dış politikasına yaklaşımı esas itibarıyla çok belirgin bir muhalif çizgiyi temsil etmektedir. Zira Türkiye'nin NATO üyeliği ve ABD ile her türlü olumsuzluğa rağmen devam eden ilişkiler Türkiye'nin saldırgan bir askeri pakt içinde faaliyet yürütmesini beraberinde getirmektedir. Bu da Türkiye'nin Atatürk döneminde inşa edilen barış vizyonu ile ters orantılıdır. Derneğin faaliyette olduğu dönem Türk dış politikasında Demirel ve Ecevit'in ağırlıklı olarak hissedildiği bir dönemdir. Her ne kadar iki liderin doğrudan aynı siyasal doğrultuyu temsil ettiğini iddia etmek zor olsa da Barış Derneği her iki liderin dış

politikadaki yönelimlerini eleştiriye tabi tutacaktır. Milliyetçi Cephe (MC) olarak bilinen ve liderliğinin dönemin Başbakanlarından Süleyman Demirel'in yaptığı hükümet dönemlerindeki dış politikayı sert bir biçimde eleştiren Dikerdem, Türkiye'nin savaştan bir askeri pakt içinde yer almasının ülke açısından her yönden olumsuz bir durum yarattığını iddia etmektedir. Dikerdem'e göre savaşa yapılan yatırım Türkiye'nin kalkınmasını engellemekte ve ülkeyi daha çok dışa bağımlı hale getirmektedir. Yöneticiler her ne kadar dünya barışı vb. kavramları sıklıkla kullanıyor olsa da Dikerdem açısından bu durum yalnızca bir yanıltmacadan ibarettir. Dünya barışı söylemine sahip çıkabilmenin koşulu siyasal pratikte de barışa dair somut adımlar atabilmekten geçmektedir (Dikerdem, 2013: 777).

1977 yılında kurulan derneğin ilgili dönemdeki gündemlerini oluşturan belli başlı hususlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki dünya barışını esas olan tehdit ettiği düşünülen ABD'ye karşı açtıkları bir karşı siyaset yürütülmesidir. Buna göre ilgili dönemde dünya barışına dair esas tehdit ABD ve onu müttefikleri üzerinden gelmektedir. Dünya her ne kadar 1960'lı yıllardan itibaren bir barış süreci içine girmiş olsa dahi ABD ve NATO eksenli müdahaleler dünya barışını doğrudan tehdit etmektedir. Bu tehdidinin en yoğun olarak görüldüğü yerler ise "üçüncü dünya" olarak adlandırılan bölgelere yönelik yapılan saldırılardır. Batı'nın "üçüncü dünya" üzerindeki faaliyetlerini merkeze alan dernek kendi üçüncü dünyacı pozisyonunu da bu bağlamda pekiştirmiş olmaktadır (Türkiye Barış Derneği Davası, 1986: 39). Esas itibarıyla üçüncü dünyacı bir dış politika anlayışına sahip olan Barış Derneği'nin öncelikli hedefi Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının "Amerikan emperyalizmi"nin hegemonyasından kurtarılmasıdır. Derneğin bu noktadaki tavrı ise Bandung Konferansı ile başlayan ve Soğuk Savaş dönemine "Bağlantısızlar Hareketi" olarak damga vuran siyasal gelişmeleri hatırlatmaktadır. Derneğin üçüncü dünya eksenli görüşleri ise Türkiye solu içinde sol Kemalizmi temsil eden Yön çevresi ile büyük ölçüde benzerlikler göstermektedir (Doğan, 2011: 141). Üçüncü dünya ülkelerinin kurtuluşuna dair reçetede "emperyalizm" başlığı altında incelenen iki ana aktör bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi ABD iken diğeri de NATO'dur. ABD ve NATO eksenli "emperyalizm" tanımı klasik bir sosyalist dış politika okumasını beraberinde getirmektedir. Ancak öte yandan emperyalizm kavramının ABD ve NATO eksenine sıkıştırılması, SSCB'nin bölgesel ve küresel faaliyetlerinin tartışılmamasına ve bir bakıma görmezden gelinmesine de neden olmaktadır.

ABD ve NATO'nun saldırgan bir biçimde dünyayı tehdit etmesinin ilgili dönemdeki en önemli göstergelerinden bir tanesi "nötron bombası" adı verilen yeni silahın uygulamaya geçirilmesinin sakıncalarına dairdir. Nötron bombasına dair genel iddia her ne kadar diğer silahlara nazaran çok daha az yıkıcı olduğu yönünde ise de Barış Derneği açısından nötron bombasının diğer silahlardan bir farkı bulunmamaktadır. Hatta yeni bir kitle imha silahı olarak değerlendirilmekte ve hidrojen silahları kadar tehlikeli görülmektedir (Dikerdem, 2013: 171). Nötron bombasının ilgili dönemde gündeme oturması ve küresel ekseninde bir uluslararası güvenlik başlığı haline gelmesi detant dönemini hazırlayan şartlar ile benzerlik göstermektedir. Zira Japonya'nın atom bombası ile yıkımının yarattığı silahsızlanma ve barışa dair çabalar Küba Krizi sürecinde nükleer silahların kullanılma noktasına gelmesi ile çok daha büyük bir krizin eşliğinde yeniden yükselmiştir. Çok daha geniş bir alanda ve çok daha büyük kitleleri etkileyecek teknoloji ile üretilmiş silahlar en büyük güvenlik tehdidi haline gelmiş ve geçmişte yaşanan olayların tekrar etmemesi için sivil girişimin hız kazandığı

görülmüştür. Nötron bombasının ülkede yarattığı etkiye Barış Derneği'ne Türkiye solu içinden de destek gelmiştir. Türkiye İşçi Partisi'nin teorik yayını olan *Yurt ve Dünya* dergisinde A. Hamdi Dinler tarafından kaleme alınan yazıda nötron bombasının uluslararası bir güvenlik tehdidi olduğuna dair Barış Derneği'nin görüşlerini destekleyen ifadeler kullanılmıştır (Dinler, 1979: 327-339).

Derneğin “üçüncü dünya” eksenli görüşü Türk dış politikasının ilgili dönemini tartışmaya açmasını da beraberinde getirmiştir. Zira dernek açısından Türk dış politikasının temel dinamikleri dünya barışına hizmet etmemektedir. NATO üyesi olan ve ilgili dönemde ilişkileri gergin olmasına rağmen ABD ile herhangi bir kopuş yaşamayan Türkiye'nin bu tavrı dünya barışına hizmet etmemektedir. NATO üyeliğinin Türkiye'ye yüklediği misyonun savaş kısırtıcılığı olarak değerlendirilmesi ise Türkiye'yi dünya barışından giderek uzaklaştırmaktadır. Türkiye'nin ABD ve NATO ile kurduğu ilişkiler Atatürk'ün “barış” vizyonu ile de bir çelişkiyi ifade etmektedir. Türkiye'nin yeri ise bu noktada üçüncü dünya ülkelerinin yanındadır. Dikerdem Türkiye'nin yerini üçüncü dünya ülkeleri içinde belirlerken sanayileşmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere dayattığı emperyalist ilişki biçimlerine açıkça cephe almadan şekilde bir serh de düşmektedir (Dikerdem, 2013: 226). Dikerdem ekseninden derneğin siyasal pozisyonuna bakıldığı zaman anti-emperyalizm üzerinden kurulan bir söylemsel karşıtlık devletlerle doğrudan çatışmaya sevkeden bir nitelik taşımamaktadır. Burada çatışmacı ve agresif bir tutumdan ziyade devletleri barışa davet eden bir dilin kullanıldığı görülmektedir. *Yurt ve Dünya* dergisinin “Barış Cephesinde Elele” başlıklı makalesinde Yavuz Çizmeci de 1980 yılı itibariyle dünyada ABD ve NATO'ya karşı SSCB öncülüğünde kurulması gereken bir barış cephesinin dünyaya istikrar getireceğini iddia etmekte ve Barış Derneği'nin temel siyasetine oldukça paralel bir söylem ortaya çıkarmaktadır (Çizmeci, 1980: 134-138).

Derneğin Türkiye'nin dış politika sorunlarında esas ele aldığı konu hiç şüphesiz Kıbrıs meselesi olacaktır. Zira 1970'li yıllar boyunca Türkiye'yi Kıbrıs kadar meşgul eden daha farklı bir konuyla karşılaşmak pek mümkün değildir. Kıbrıs meselesinin merkezi rolü derneğin de bu konuda bir takım açılımlar yapmasını beraberinde getirmiştir. Derneğin Kıbrıs'a dair görüşü dönemin Türkiye solunun farklı öznelerinin Kıbrıs ile ilgili fikirlerini büyük ölçüde yansıtmaktadır.² Dernek açısından Kıbrıs'ta 1970'lerin ikinci yarısındaki durum (Barış Harekatı sonrası süreç) başta ABD ve NATO olmak üzere dış güçlerin ada üzerinde uyguladıkları baskı ve ada halkları üzerinde kurdukları hegemonyadır. Kıbrıs için uygulamaya konması gereken tek çözüm adanın yabancı askerlerden arındırılması ve ada halklarının kendi özgür iradeleri ile bir arada yaşamasının sağlanmasıdır (Dikerdem, 2013: 130, 141). Esas itibariyle Türkiye'nin de bir dönem takip ettiği federasyon siyaseti ile oldukça yakın olan bu görüş “yabancı askerlerden arındırılması” ifadesinin içinde Türk askerlerini de ima ettiği gerekçesiyle bir suçlamaya dönecek ve derneğin kapatılma davasında önemli gündem maddelerinden birini teşkil edecektir.

² Türkiye solunun Kıbrıs meselesine dair görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Atagenc, İhsan Ömer (2018). *1960-1980 Dönemi Türkiye Solunun Kıbrıs Politikası*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Derneğin ABD ve NATO dışında dünyada barış ve güvenliği bozduğunu iddia ettiği bir diğer ülke ise Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Derneğin Çin'e karşı tavrı aldığı dönem Çin'in 1970'lerin ikinci yarısından itibaren ABD ile çok daha yakın bir siyasete başladığı dönemdir. Çin'in ilgili dönemde ABD ile yakınlaşması aynı zamanda SSCB ile ilişkilerinin giderek daha da gerilmesi ile sonuçlanacaktır. Çin'in SSCB'ye karşı yeniden sert bir pozisyon alması Çin'i yeniden "saldırgan devlet" koltuğuna kolayca oturtacaktır. Barış Derneği, Çin'in bölgesel politikalarına karşı bir komisyon kurmuş ve 1979 yılında *Çin Saldırısı ve Vietnam Gerçeği* başlıklı kitap haline getirilen bir rapor yayınlamıştır. Bu rapor ana hatları ile Çin'in saldırgan siyaseti ve Amerikan dış politikası arasındaki benzerliklere değinmektedir. Derneğe göre Çin'in "üç dünya teorisi" üzerine kurulu dış politikası Amerikan emperyalizmi tarafından onaylanmaktadır (BDÖK, 1979: 14). Çin'in üç dünya teorisinde Batı'yı ve SSCB'yi temsil eden birinci dünya, Kıta Avrupası merkezli ikinci dünya ve az gelişmiş ülkelerden kurulu üçüncü dünya bu teorinin temellerini oluşturmaktadır. Derneğe göre Çin kendisini üçüncü dünyanın merkezine oturtmakta ve az gelişmiş ülkelerin temsilciliğine soyunmaktadır. "Maocu dış politika" olarak tarif ettikleri Çin dış politikası ise temelde SSCB ile rekabeti devam ettiren bir politika olarak dünya barışını tehdit etmektedir. ABD tarafından onaylanan ve "gerici" niteliğe sahip bu politika dünyayı yeni bir çatışmanın içine doğru sürüklemektedir. (BDÖK, 1979: 15). Vietnam ve Kamboçya arasında yaşananlar ise bu durumun doğrudan bir göstergesidir. Zira Çin, Kamboçya'da kurduğu Pol Pot rejimi ile Vietnam'a saldırgan bir düzen inşa etmiş ve Vietnam'a Kamboçya üzerinden başlayan bu saldırgan tavrı Çin'in ve ABD'nin politikalarına uygun bir biçimde dizayn edilmiştir (BDÖK, 1979: 10-11). Vietnam vakası üzerinden değerlendirilen süreç Çin'i uluslararası alanda mahkum etmeye yönelik bir çabayla da sonuçlanmıştır. Kitap haline getirilen bu raporun ek kısımlarına bakıldığı zaman SSCB ile Vietnam arasında yapılan anlaşma metni, Helsinki'de Vietnam'a yönelik politikaya karşı yapılan toplantının sonuç metni ile Vietnam'ın kendisine yönelik girişilen saldırı çabasını kınayan Birleşmiş Milletler (BM)'e gönderdiği mektubu da görülecektir (BDÖK, 1979: 67-82). Derneğin ABD ve Çin'e doğrudan aldığı tavrı bu dönemde barış eksenli bir siyaset izleyebilmek için tarafsız olmanın mümkün olmadığını da kanıtlar niteliktedir.

Derneğin dış politikaya dair çözüm önerilerinde en çok dile getirdiği husus hiç şüphesiz Türkiye'nin mevcut askeri paktlar ile birlikte hareket etmemesi ve mutlak bir silahsızlanma faaliyeti için çaba sarfetmesidir. Eleştiri oklarının ABD ve NATO'ya daha çok çevrilmesi ve SSCB'nin "barış" projesinin merkezine oturtulması derneğin Sovyet sosyalizminin bir uzantısı olarak görülmesine neden olmuştur. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi Barış Derneği, Avrupa'da ortaya çıkan silahsızlanma faaliyetine oldukça yakın durmakta ve kendi söylemini belirgin bir biçimde Helsinki Nihai Senedi'ne dayandırmaktadır. Bu tarihi belgenin Avrupa'da güvenlik ve istikrarı sağlamaya yönelik attığı adımlar dernek açısından dünya barışının sağlanabilmesi için bir önkoşuldur. Dernek yöneticilerinden Ayşe Bilge Dicleli'nin 2-5 Şubat 1979 tarihlerinde Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen Dünya Barış Konseyi'nin Olağanüstü Kongresi'nde yaptığı konuşma Barış Derneği'nin Avrupa güvenliğine verdiği önemin bir kez daha altını çizmektedir. SSCB'nin "barış" vizyonuna verilen önem kadar Avrupalı devletlerin çabası da dünya barışı açısından oldukça kritiktir (Barış Derneği, 1979: 8).

IV. Barış Derneği'nin Türk Siyasal Hayatındaki Yeri Hakkında Bir Değerlendirme

Barış Derneği'nin Türk siyasal hayatı içindeki yerini tespit ederken dönemin genel siyasal eğilimleri üzerinden bakmak belirli açılardan açıklayıcı olsa da son tahlilde bu yöntemin kendi içinde bazı sınırlılıkları da barındıracağını ifade etmek gerekir. Zira 1970'li yılların ikinci yarısında ülkedeki siyasal eğilimlere iktidarlar perspektifinden bakılacak olursa siyasal partilerin farklılaşmasına rağmen “komünizmle mücadele” bağlamının gücü farklılıklar içinde bir benzerliğin de ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Dönemin politik gerginliklerinin siyasal hayatı oldukça keskin bir biçimde bölmesi Barış Derneği'ni de “komünizmle mücadele” ekseninin edilgen tarafına sürükleyecektir. Derneğin 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile birlikte kapanması ile birlikte “Barış Derneği Davası” olarak bilinen yargılama süreci başlayacaktır (Türkiye Barış Derneği Davası, 1986: 9). Derneğin kapanmasına dair iki önemli gerekçe bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi derneğin yasadışı ve silahlı komünist örgütlerle işbirliği içinde bulunması ve buna bağlı olarak komünizmin teşvik edilmesidir. Diğer de Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 141 ve 142. maddeleri doğrultusunda ihtilal yoluyla rejimi değiştirmeye yönelik faaliyetler (Türkiye Barış Derneği Davası, 1986: 33-39). Dernek yöneticilerinin büyük bir bölümünün hapis cezasına çarptırıldığı ilk dava sürecinin ardından derneğin kapatılmasına tepki gösteren, aralarında pek çok yazar ve sanatçının bulunduğu diğer bir grup da dernek adına açılan ikinci dava sürecinde yargılanacaktır. Derneğin kapanma sürecinde ortaya çıkan bir diğer gerekçe ise Kıbrıs meselesinde “tüm yabancı güçlerden arındırılması” söyleminin Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yönelik bir muhalefeti içerdiğine dair yapılan yorumdur (Türkiye Barış Derneği Davası, 1986: 11).

Barış Derneği'ne yargılama süreci ve iktidarların gözünde imajının ötesinde bakılacak olursa en belirgin olan husus Barış Derneği'nin söylemi değil ancak siyasal pratiği ve üyelerinin siyasetteki konumu açısından Türkiye solunun bir parçası olduğudur. Sosyalist niteliğinin pratik siyasette yansımalarına bakıldığı zaman ise sol içinde doğrudan herhangi bir örgütsel angajmana dahil olmadığı görülecektir. Her ne kadar iddianame kapsamında derneğin “diğer komünist örgütlerle yakınlığı” ifade edilse de üyeler bazında bakıldığı zaman oldukça parçalı bir bütün oluşturduğu görülecektir. Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) kurucularından Oya Baydar ve dönemin CHP milletvekili Mustafa Gazalci örneklerinde görüleceği üzere pratik siyasal alanda yanyana görülmeden parti temsilcileri çok daha geniş bir gündemle toplanan bir dernekte yanyana gelme imkanı bulabilmiştir. Bunun yanısıra ikinci dava ekseninde Aziz Nesin'den Rutkay Aziz'e, Tarık Akan'dan Genco Erkal'a kadar (Türkiye Barış Derneği Davası, 1986: 8) sanat dünyasının belirli politik angajmanları olmayan figürlerinin dernek davasına dahil olmaları ilgili dönemde sol niteliği baskın ancak sonuç itibarıyla partilerüstü bir eylem sergileyen Barış Derneği'ni belirli bir partinin uzantısı olarak değerlendirmeyi mümkün kılmamaktadır. 1970'li yılların ikinci yarısı itibarıyla Türkiye solu giderek çok daha parçalı ve parçalandıkça daha da çatışmalı bir görünüm sergilemektedir (Aydınöğlü, 2007: 278). Her türlü “birlik” söylemine rağmen iç çatışmaların önüne geçilememiştir. Söylemleri ve siyasal pozisyonları geçmiş dönemlere nazaran çok daha sert olan Türkiye solunun farklı yapılarından derneğin gündemlerine duyulan yakınlık

dernek ile diğer öznelar arasında doğrudan bir irtibatın kurulmasını sağlamamıştır. Bunun en temel nedenlerinden biri Barış Derneği'nin siyasal söyleminin Türkiye solunun her hangi bir parçasını doğrudan kapsamamasıdır.

Barış Derneği'nin çalışma içinde de belirtildiği üzere söylemine yön veren bazı temel unsurlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki derneğin oldukça net bir biçimde silahsızlanmaya dair açık bir tavır sergilemesidir. Asıl belirleyici olan diğer hususlardan ilki derneğin kendi dış politik yönelimini ortaya koyarken Atatürk döneminin dış politikasını ve dış politika içinde barışa dair ortaya çıkan söylemi ve eylemi doğrudan sahiplenmesidir (Gazalcı, 1992: 54, Türkiye Barış Derneği Davası, 1986: 73). 1970'li yıllar itibarıyla Türkiye solu içinde Kemalizme dair referansların oldukça zayıfladığına tanıklık edilecektir. Türkiye solunun bir bölümünün tarih tezlerinde Atatürk'e ve Türk devrimine dair yapılan eleştiriler ilgili dönemde Türkiye solu ile Kemalizm arasında ciddi bir kopuşun yaşanmasına da sebep olmuştur (Küçükaydın, 2007: 39-48). Solun Kemalizme dair referanslarının tükenme noktasına geldiği 1970'li yıllar itibarıyla Barış Derneği'nin Cumhuriyetin kuruluş sürecine dair yaptığı değerlendirmeler ve belirli ölçülerde bir mirasın devam ettirilmesine dair ortaya çıkan söylem Barış Derneği ile dönemin diğer yapıları arasında belirli bir mesafenin kalmasını sağlayacaktır.

Barış Derneği'nin Türkiye solu ile arasındaki mesafenin bir diğer boyutu da barışa dair söylemin solun belirli bölümleri açısından "burjuva aldatmacası" olduğuna dair iddihadır. Derneğin bu meseleye dair yaklaşımı barış kavramının bir burjuva aldatmacası olmadığı aksine Marksizm-Leninizmin ilkeleriyle çok daha yakın ilişki içinde olduğudur. 1. Enternasyonal'in kuruluş sürecinden verilen örneğe göre işçi sınıfının kurtuluşunun barışa dair verilecek mücadeleden geçtiği ifade edilmektedir. Bu sebeple de dünya genelinde verilecek barış mücadelesi savaş eksenli bir anti-empyrialist mücadeleyle yöntemsel olarak farklı noktalara düşmektedir (Görsev, 1986: 20).

Barış Derneği, dış politikada üçüncü dünyacılığın temsilcisi konumunda olması ve "Bandung ruhu" üzerinden kurduğu dış politika anlayışı derneğin Türkiye solu içinde özgün bir niteliğe sahip olduğunu gösteren bir başka husustur. Türkiye'de üçüncü dünyacılık tavrı her ne kadar tek bir sol yoruma ait olmasa da genel olarak ifade edilmesi gereken husus üçüncü dünyacı tavrın SSCB ile arasına önemli bir mesafe koymaya çalışmasıdır. Bir yandan üçüncü dünyacılık öte yandan da SSCB'nin dünya barışının öncüsü olduğuna dair kısmen pro-Sovyetik bir tavır derneğin Türkiye solu içindeki özgün konumunu korumasını sağlamıştır. Türkiye solunun keskin niteliğine karşın derneğin farklı yönelimler arasındaki geçişken tavrı üçüncü dünyacılık ile Sovyetizm arasında bir pozisyon almasını beraberinde getirmiştir.

Barış Derneği'nin Türk siyasal hayatı içindeki yeri hiç şüphesiz derneğin Türkiye solunun bir parçası konumunda olmasıdır. Dernek her ne kadar kendisini siyasal yelpazenin belirli bir yerinde doğrudan tanımlamaktan imtina etse dahi derneğin yöneticilerinin siyasal arka planları, "barış" söylemi içinde SSCB'ye atfedilen olumlu rol ve bu durumun "komünizmle mücadele" gündemine endekslenmiş iktidarlara karşı ortaya çıkarılması bu konuyla ilgili çeşitli şüphelere yer bırakmayacak kadar açıktır. Aynı zamanda "komünizmle mücadele" gündeminin yalnızca iktidarlar eksenini değil Türk sağını bir bütün olarak

çevrelemesi SSCB eksenli bir barış söyleminin Türk sağı içinde yer bulmasını da mümkün kılmamıştır. Bu bağlamda derneğin oldukça net bir biçimde Türkiye solunun bir parçası olduğunu ifade etmek mümkündür. Öte yandan yumuşuma dönemi ile ortaya çıkan ve devletlerarası ilişkilerde geçici de olsa tansiyonun düşmesine neden olan *detant* durumunun açık bir biçimde desteklenmesi, yalnızca sosyalist blok ile değil uluslararası kamuoyu ile ilişki kurabilmeye yönelik faaliyetlerin yoğunluğu da oldukça dikkate değerdir. Barış Derneği'nin bu ekseninde inşa ettiği söylemin merkezine Batı bloğunun siyasal bir çabası olarak ortaya çıkan "Helsinki Nihai Senedi"ni koyması ve Avrupa güvenliği için atılan adımları koşulsuz bir biçimde desteklemesi de derneğin küresel ölçekte bir faaliyet alanı yaratabilmesi açısından da oldukça önemlidir. SSCB merkezli bir barış söyleminin ortaya çıkmasına karşılık Avrupa kıtasında barış ve güvenliğe dair atılan adımların bir teamül haline gelmesine dair çabası da derneğin tek yanlı bir siyasal faaliyet yürüttüğüne dair iddiayı zayıflatan bir durum da ortaya çıkarmaktadır. Zira Kıta Avrupası'nda 70'lerin ikinci yarısında yaşanan gelişmelerde SSCB'ye olan ilginin bir benzerinin Avrupa ülkelerine de gösterildiğini söylemek mümkündür. Burada da derneğin "Batı" algısı içinde ABD ve Avrupa devletleri farklı içeriklerle değerlendirilmiştir. Kıta Avrupası'ndaki barış çabasını gündeme alan Barış Derneği bu özelliği ile Türkiye solunun diğer parçalarından büyük ölçüde ayrılmaktadır.

Derneğin dünya barışına dair söyleminde ortaya çıkan en belirgin çelişkisi ise SSCB'nin Afganistan'ı işgal sürecindeki sessizliğidir. Barışa dair çabaları kurulduğu günden bu yana SSCB'nin çabalarının sonucu olarak lanse eden ve SSCB'yi her türlü saldırgan ve barışı bozan eylemden uzak tutan Barış Derneği, 1980 yılındaki işgal sürecini bu kapsama dahil etmekte sessiz kalmıştır. Bunun yanı sıra Soğuk Savaş dönemi süresince SSCB'nin Afrika ülkelerine gerçekleştirmiş olduğu lojistik destek de Barış Derneği'nin gündeminde gerekli yeri bulamamıştır. SSCB'yi dünya barışının merkezinde görme iddiasına karşılık olarak başat çelişkisi önce ABD ardından da Çin Halk Cumhuriyeti'ne yönelen Barış Derneği politik söylem itibarıyla tüm devletlere eşit mesafede davranabilme noktasında bir eksikliğin oluşmasını da sağlamıştır.

Sonuç

Türk siyasal hayatında sol siyasal muhalefetin kısa dönemli yapılarından olan Barış Derneği, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan barış eksenli girişimlerin Türkiye'deki ayağını temsil etmektedir. Sol siyasal muhalefetin içinde yer almasına rağmen dönemin temel sol siyasal aktörleri ile organik bir bağının bulunmaması Barış Derneği'ni diğerlerinden oldukça farklı bir zemine oturtmaktadır. Bu farklılığı yaratan ana husus ise 70'lerin ikinci yarısında Türkiye solunun giderek daha çatışmalı ve parçalı hale gelmesine rağmen Barış Derneği kendi bünyesinde farklı yapılara dahil olan ve/veya sempati duyan üyeleri bünyesinde toplayabilmiştir. Buna karşılık gerek Türkiye siyasetinin "komünizmle mücadele" gündemi gerekse sol muhalefetin ana yapılarından birinin altına girmemesi derneğin sesinin diğerlerine nazaran oldukça cılız çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Atatürk döneminin barış anlayışından üçüncü dünyacılığa, Helsinki Nihai Senedi'nden SSCB'ye karşı sessizliğe kadar çeşitli unsurları bünyesinde barındıran dernek Batılı

referanslarının da kuvvetine rağmen SSCB eksenli bir eğilim gösterme ve buna bağlı olarak da ülkenin rejimini ihtilal yoluyla değiştirme suçları ile yargılanarak kapatılacaktır. Derneğin Türkiye solunun bir parçası olmasına karşılık oldukça özgün bir siyasal çizgi takip etmeye çalıştığı da görülmektedir. Derneğin herhangi bir kavrama ya da özneye indirgenememesi diğer aktörlerden farklı bir biçimde değerlendirilmesini de gerekli kılmaktadır. Barış kavramının Türkiye sol kamuoyunun çeşitli kesimlerine aynı anda seslenmesi ise kısa süreli bile olsa Barış Derneği'ni oldukça önemli bir noktaya taşımıştır. Ancak 1970'li yılların gerilimli ortamı ve solun "devrim" idealinin derneğin söylemleri ile yeterli ölçüde uyuşmaması derneğin etki alanını genişletmesini önemli ölçüde etkilemiştir.

Kaynakça

- (1986). *Türkiye Barış Derneği Davası: Sorgular-Savunmalar Cilt 1*. İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- (1979). *Dünya Barış Konseyinin Berlin Olağanüstü Kurultayı ve Türkiye Barış Derneği*. İstanbul: Pirmat Basımevi.
- Akşin, Aptülhat (1991). *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir (2002). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Atılğan, Gökhan (2009). *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Aydınoglu, E. (2007). *Türkiye Solu 1960-1980*. İstanbul: Versus Kitap.
- Barış Derneği Özel Komisyonu (haz.) (1979). *Çin Saldırısı ve Vietnam Gerçeği*. İstanbul: Konuk Yayınları.
- Berend, Ivan T. (2011). *20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi*. (Çev.) Serpil Çağlayan. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Carr, E. H. (2015). *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*. Can Cemgil (Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çavdar, Tevfik (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Çizmeci, Yavuz (1980). "Barış Cephesinde Elele." *Yurt ve Dünya*, (20), 134-138.
- Dikerdem, Mahmut (2013). *Eserler*. (Haz.) Zeynep E. Güler. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Dinler, A. Hamdi (1979). "Nötron Bombası ve Emperyalist Sistem". *Yurt ve Dünya*, (9), 327-339.

Doğan, E. (2011). “Türk Solunun Kısa Tarihi: Sosyalizmi Milliyetçiliğe Eklemlenmek”. *Doğu Batı*, (59), 135-155.

Eroğul, Cem (2013). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.

Gazalacı, Mustafa (1992). *Barış Zinciri: Barış Derneği Davası*. Ankara: Selvi Yayınları.

Gökhan Atılğan (2015). “Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında (1950-1960)”, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat*. (Der.) Gökhan Atılğan ve diğerleri. İstanbul: Yordam Kitap, 389-514.

Görsev, G. Doğan (2006). *Türkiye Barış Komitesi Derneği Serüveni Üzerine: Yaşanmışlıklar-Belgeler (1976-1986)*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.

Görsen, G. Doğan (düz.) (1986). *Türkiye’de Barış Savaşımı’nın Küçük Seyir Defteri*. Duisburg, Infomedia satz & verlag GmbH.

Judt, Tony (2009). *Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi*. (Çev.) Dilek Şendil. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Küçükaydın, D. (2007). “‘Yurtseverliğin Derini’ ya da ‘Milli Gurur’ İnsanı Nereye Götürür: Mihri Belli’nin Günahı”. *Sosyalizmin Milliyetçilikle İmtihani*. (Haz.) Ferhan Umruk. İstanbul, Praxis Kitaplığı, 39-48.

Oran, Baskın (2003). “TDP’nin Kuramsal Çerçevesi”. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1 (1919-1980)*. (Ed.) Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 100-150.

Örnek, Nur Cangül (2013). “Cepheden Mektup Bekleyen Ülke: Kore Savaşı’nın Toplumsal Etkileri”. *Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri*. (Der.) Mehmet Ali Tuğtan. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 117-135.

Sert, Hüseyin (2018). “Aynılar İçinde Bir Ayrık: Mahmut Dikerdem’in Dışişleri Memuriyeti”. *Toplumsal Tarih*, (292), 50-56.

Toprak, Zafer (2002). “Radikal Sosyalist ‘Enternasyonal’ ve Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi”. *Toplumsal Tarih*, (106), 42-49.

Tuncer, Hüner (2011). *Atatürkçü Dış Politika*. İstanbul: Kaynak Yayınları.